



## **Centrum Badania Opinii Społecznej**

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24

00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04; 29-35-69

Telefon dyżurny 21-34-34

ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

Telex: 816-436

BD/191/40/89

**OPOZYCJA - OD PODZIEMIA DO PARLAMENTU**

(Wyniki badań sondażowych lipiec '85 - lipiec '89)

Warszawa 1989 r.

Opracowanie zawiera wyniki badań sondażowych dotyczących stosunku opinii społecznej do działalności grup i osób określanych mianem opozycyjnych. Obejmują dane za ostatnie cztery lata, tj. od lipca '85 do lipca '89. Obrazują przewartościowania w społecznej świadomości w tym względzie.

### Wprowadzenie

Pojęcie "opozycja" już w połowie lat osiemdziesiątych przestała funkcjonować jako termin "drugiego obiegu". Rozpoczął się bowiem z jednej strony proces depenalizacji działalności opozycyjnej, z drugiej zaś - zastępowania aktywności konspiracyjnej inicjatywami pojednawczymi. Jednak jeszcze do połowy roku 1988 nie miał on statusu podstawowego terminu politycznego dla obozu władz państwowych. Dlatego też kwestii stosunku opinii społecznej do przeciwników ideologiczno-politycznych władzy państwowej, którą podejmowaliśmy w tamych badaniach, nie można było ograniczać jedynie do rozpoznania stopnia akceptacji lub dezaprobaty opozycji. Do czasu legalizacji "Solidarności" istniał problem jej mniej lub bardziej niejawnych struktur, a zagadnienie ścigania za działalność antyustrojową i opozycyjną lub jej tolerowania pozostawało nadal aktualne aż do czasu wejścia opozycji do Parlamentu.

Narastające w różnych środowiskach politycznych niezadowolenie z rządu premiera Z. Messnera skłoniło CBOS do sprecyzowania oblicza politycznego opozycji przez dodatkowe określenie "przeciwnicy PZPR". Późniejsze zaś zróżnicowania w łonie samej opozycji skłoniły do rezygnacji z tego ogólnego terminu i podziału opozycji na: NSZZ "Solidarność" i przeciwników ustroju (socjalizmu i PZPR). Powstanie nowej koalicji parlamentarnej, a w przyszłości innych partii politycznych, oznaczać będzie konieczność wprowadzania nowych określeń.

#### 1. Potoczne definiowanie opozycji

W polskich warunkach, termin "opozycja" - często w zależności od orientacji politycznej wypowiedzającego się - ma różne

konotacje znaczeniowe. Zwykle (choć 4-tomowa Encyklopedia Powszechna PWN pomija to hasło) rozumie się przez nią działania legalne, nie wykraczające poza porządek konstytucyjny, przeciwstawiające się poczynaniom aktualnego rządu.

Chcąc poznać stosunek respondentów do opozycji, musieliśmy dowiedzieć się najpierw, jak rozumieją oni to pojęcie. W lipcu 1986 roku postawiliśmy pytanie otwarte: *W poprzednim pytaniu posługiwał się Pan/i/ pojęciem "opozycja". Co w warunkach Polski współczesnej znaczy to słowo, kim są ludzie, których można zaliczyć do opozycji, jakiego rodzaju i charakteru działalność może być nazwana opozycyjną?*

Odpowiadano dwojako - opisowo i nazwijmy to - emocjonalnie. W pierwszym przypadku opozycję utożsamiano:

- w ogóle z przeciwstawianiem się - w działaniu bądź zachowaniu - zarówno władzy jak i ustrojowi (13,7%), tylko władzy - 10,9%, tylko ustrojowi - 8,6%;
- z działalnością nielegalną lub z działalnością podziemnych struktur "Solidarności" (15,4%).

Emocjonalny zaś sposób odpowiedzi polegał głównie na wyrażaniu negatywnego lub pozytywnego stosunku do opozycji. Niektórzy z respondentów nie próbowali nawet tego bliżej definiować. Można się było domyślać, że opozycja, w ich rozumieniu, to generalnie niezgoda na rzeczywistość społeczno-polityczną.

Przyzwalający na działalność opozycji (22,3% ogółu badanych) wskazywali na korzyści płynące z niej dla społeczeństwa (19,2%) lub dla systemu politycznego (3,7%), albo wyrażali przekonanie o powszechności nastrojów kontestacyjnych (2,9%). Potępiający ją zaś (14,4%) mówili, że jest to działalność wbrew interesom narodu (11,5%), czy też działalność karierowiczów bądź ludzi podejrzanych moralnie (5,0%).

Oczywiście, badani mogli podawać jednocześnie kilka określeń (w tym różnych ze względu na przyjęte przez nas zasady porządkowania). Z tego też powodu procenty wskazań w tabeli 1 przedstawiającej dające się wyróżnić typy definicji nie sumują się do 100.

Tabela 1

| Typ definicji pojęcia "opozycja"                             | w procentach |      |
|--|--------------|------|
|  | Lipiec '86   |      |
| Wyłącznie potępienie   | 6,9          |      |
| Potępienie i stwierdzenie, że jest to działalność:           |              |      |
| - wyrażająca sprzeciw wobec władzy lub ustroju (systemu)     | 5,9          |      |
| - nielegalna lub w strukturach "Solidarności"                | 0,9          | 7,5  |
| - nielegalna i przeciw władzy                                | 0,7          |      |
| Wyłącznie opisowy, ze stwierdzeniem, że jest to działalność: |              |      |
| - wyrażająca sprzeciw wobec władzy lub ustroju (systemu)     | 21,6         |      |
| - nielegalna lub w strukturach "Solidarności"                | 6,2          | 32,5 |
| - nielegalna i przeciw władzy                                | 4,7          |      |
| Przyzwolenie ze stwierdzeniem, że jest to działalność:       |              |      |
| - wyrażająca sprzeciw wobec władzy lub ustroju (systemu)     | 5,3          |      |
| - nielegalna lub w strukturach "Solidarności"                | 2,1          | 8,2  |
| - nielegalna i przeciw władzy                                | 0,8          |      |
| Wyłącznie przyzwolenie                                       | 14,1         |      |
| Ogółem:  |              |      |
| - potępienie   | 14,4         |      |
| - bez określenia stosunku                                    | 32,5         |      |
| - przyzwolenie   | 22,3         |      |
| Ponadto:   |              |      |
| - oceny ambiwalentne (pozytywne i negatywne)                 | 0,9          |      |
| - wypowiedzi nie dające się sklasyfikować                    | 6,4          |      |
| - wypowiedzi typu "trudno powiedzieć"                        | 23,4         |      |

Porównanie sposobów definiowania opozycji prowadzi do wniosku, że w lipcu '86 większość badanych rozumiała ją jako działania przeciw linii politycznej lub ideologii rządu PZPR.

Około 15% z nich stawiało znak równości między opozycją a działalnością nielegalną albo w strukturach "Solidarności". Znaczna grupa badanych (21%) zareagowała wyłącznie emocjonalnie, (w tym 6,9% negatywnie, a 14,1% - pozytywnie), 23,4% uchyliło się od odpowiedzi.

## 2. Opinie o karaniu za działalność antyustrojową

Złożoność stosunku społeczeństwa do ugrupowań i osób określanych mianem opozycji politycznej ilustrują opinie o amnestii z 1985 i '86 roku, represjonowaniu za działalność antyustrojową oraz postępowaniu władzy wobec działalności opozycji (tab.2-5).

Tabela 2

|   | w procentach |
|---|--------------|
| Stosunek do kwestii warunkowego zwolnienia więźniów politycznych    | XII '85      |
| Nie mam zastrzeżeń  | 24,4         |
| Powinna być zwolniona znacznie większa liczba osób                  | 13,3         |
| Powinna być ogłoszona powszechna amnestia dla więźniów politycznych | 27,7         |
| Jestem przeciwny zwalnianiu więźniów politycznych                   | 7,5          |
| Brak zdania   | 26,8         |

Tabela 3

|   | w procentach |
|---|--------------|
| Ocena decyzji z września '86 w sprawie zwolnienia wszystkich więzionych za działalność polityczną | X '86        |
| Zdecydowanie słuszna  | 34,0         |
| Raczej słuszna  | 35,1         |
| Raczej niesłuszna   | 6,1          |
| Zdecydowanie niesłuszna   | 2,5          |
| Brak zdania   | 21,8         |

Tabela 4

w procentach

| Postulaty co do sposobu postępowania władz wobec działalności opozycji |      |  |      |
|--|------|--|------|
| VII '86  |      | V '88  |      |
| Dopuszczać bez ograniczeń  | 17,9 | Dopuszczać bez ograniczeń                    | 14,9 |
| Kontrolować i ograniczać   | 29,9 | Zezwalać, dopóki jest zgodna z prawem        | 52,3 |
| Energicznie zapobiegać i karać   | 18,0 | Ograniczać drastycznie niekorzystne przejawy | 11,2 |
| Brak zdania  | 34,2 | Zwalczać                                     | 8,0  |
|  |      | Brak zdania                                  | 13,6 |

Tabela 5

w procentach

| Stosunek do kwestii karania osób prowadzących antyustrojową działalność polityczną | XII '85 | VII '86 |
|--|---------|---------|
| Kary surowsze niż dotychczas   | 17,4    | 18,0    |
| Kary takie jak dotychczas  | 15,3    | 23,8    |
| Kary łagodniejsze niż dotychczas   | 14,7    | 17,8    |
| W ogóle nie powinno się karać  | 22,2    | 20,4    |
| Brak zdania  | 30,0    | 20,1    |

W grudniu '85, po jesiennej amnestii, jedynie 7,5% ogółu badanych opowiedziało się przeciwko zwalnianiu więźniów politycznych, natomiast ponad 40% tryb i zasięg zwolnień uważało za niedostateczny - w tym 27,7% postulowało konieczność powszechnej amnestii, a 13,3%, że zwolniona powinna być znacznie większa liczba osób. W październiku '86 decyzję w sprawie zwolnienia wszystkich więzionych za działalność polityczną za słuszną uznało prawie 70% ankietowanych, przeciwnego zdania było jedynie 8,6%.

Podobnie reagowała opinia publiczna wobec prowadzonej polityki stosowania kar względem osób prowadzących antyustrojową

działalność polityczną. Za surowszymi karami niż dotychczas było w grudniu 85 i lipcu 86 około 18% respondentów. Także w kwestii postępowania władz wobec działalności ugrupowań opozycyjnych - z 18% w lipcu 86 do 8% w maju 88 zmalała liczba optujących za jej energicznym zwalczaniem.

Na podstawie zaprezentowanych danych można wnioskować, że zdecydowana większość społeczeństwa była przeciw represjonowaniu przeciwników władzy, szczególnie gdyby kary miały być zbyt surowe. Nie zawsze oznaczało to aprobatę dla działań opozycji i podziemia.

### 3. Stosunek do podziemia

O stosunek do działania nielegalnych struktur "Solidarności" pytaliśmy czterokrotnie w: grudniu 85, lipcu i październiku 86 oraz w maju 88. Prosimy badanych, aby z dziesięciu przedstawionych im stwierdzeń na temat działań podziemnych struktur "Solidarności" wybrali te, z którymi się zgadzają. Były one zarówno pozytywne, jak i negatywne, co pozwalało na wieloaspektowość ocen. Klasyfikację stwierdzeń i odsetki badanych, zgadzających się z nimi, przedstawia tabela 6.

Porównanie wyników badań z poszczególnych lat wskazuje na systematyczny wzrost liczby dostrzegających zarówno korzyści, jak i niebezpieczeństwa oraz szkody, jakie wynikają z działalności podziemnych struktur "Solidarności" (między grudniem 85 a majem 88 dla wszystkich dziesięciu stwierdzeń średnio o 22-31%). W maju 88 proporcje aprobaty i negacji wyrównały się. Ponad połowa badanych (54,9%) była zdania, że podziemie, wskazując na błędy władzy, tym samym przyczynia się do poprawy sytuacji kraju, a jednocześnie 56,2% ogółu badanych utrzymywało, że jego działalność zakłóca spokój i porządek społeczny. Prawie 47% zgadzało się z twierdzeniem, że występuje ono w obronie społeczeństwa, walczy o słuszne, ważne sprawy Polaków, a tyle samo, że głoszone hasła są jedynie parawanem dla działalności antysocjalistycznej i że jego działalność służy interesom wrogów Polski. W tym samym czasie 48,3% ankietowanych było zdania, że koncepcje

Tabela 6

w procentach

| Stosunek do podziemia | Stwierdzenia   | XII '85 | VII '86 | X '86 | V '88 |
|-----------------------|--|---------|---------|-------|-------|
| Bezwzględna aprobata  | Występują w obronie społeczeństwa, walczą o słuszne, ważne sprawy Polaków              | 19,3    | 22,0    | 34,4  | 46,7  |
|                       | Mają koncepcje, które wprowadzone w życie, mogłyby przyczynić się do wyjścia z kryzysu | 19,7    | 25,4    | 30,5  | 44,3  |
| Potencjalna aprobata  | Wskazują na błędy władzy i tym samym przyczyniają się do poprawy sytuacji w kraju      | 31,3    | 33,2    | 41,5  | 54,9  |
| Dystansowanie się     | Ich koncepcje są niemożliwe do wprowadzenia w życie                                    | 16,8    | 23,2    | 30,2  | 48,3  |
|                       | Ich działalność nie ma żadnego znaczenia   | 18,7    | 19,4    | 11,5  | 28,0  |
| Potępienie            | Ich działalność:   |         |         |       |       |
|                       | - przyczynią się do zakłócenia spokoju i porządku społecznego                          | 30,7    | 30,8    | 37,5  | 56,2  |
|                       | - służy interesom wrogów Polski  | 24,3    | 24,4    | 27,5  | 47,1  |
|                       | - utrudnia wyprowadzenie kraju z kryzysu   | 16,8    | 15,4    | 17,6  | 38,7  |
|                       | - utrudnia proces demokratyzacji   | 14,0    | 12,8    | 17,0  | 39,3  |
|                       | Głoszone przez nich hasła są jedynie parawanem dla działalności antysocjalistycznej    | 15,3    | 17,5    | 24,6  | 46,5  |
| Klasyfikacja ogólna   |  |         |         |       |       |
|                       | Przyzwolenie   | 29,0    | 28,9    | 29,9  | 18,9  |
|                       | Dystansowanie się  | 30,0    | 29,1    | 25,4  | 22,5  |
|                       | Potępienie   | 34,0    | 32,0    | 32,2  | 30,1  |
|                       | Nie sklasyfikowane   |         |         | 12,5  | 29,3  |

nielegalnych struktur "Solidarności" są niemożliwe do wprowadzenia w życie, choć najniższy nadal pozostał odsetek osób słownych lekceważyć ich działalność - 28% respondentów było zdania, że działalność ta nie ma żadnego znaczenia.

Wielowymiarowość ocen nielegalnych struktur "Solidarności" jest wyraźnie widoczna, gdy przeanalizuje się rozkład postaw wobec podziemia, ustalony na podstawie współwystępowania akceptacji wszystkich zamieszczonych w ankiecie stwierdzeń. O ile w 1985 i 1986 roku przyzwalających (dostrzegających wyłącznie pozytywne aspekty ich działalności) było około 30%, to w maju '88 zmalało do 19%, potępiających (wyłącznie negatywne aspekty) było mniej więcej tyle samo (34-30%). O 7 zmniejszył się odsetek skłonnych lekceważyć znaczenie podziemia. Pojawiła się natomiast liczna, bo prawie 30% grupa osób, których postawy nie dają się sklasyfikować na prostym schemacie: aprobaty - dystans - potępienie. Dostrzegają oni zarówno pozytywne, jak i negatywne następstwa wynikające z działalności podziemia.

W sytuacji politycznej w maju '88 badani odczuwali - jak widać - potrzebę bardziej wielowymiarowego spojrzenia. Na spadek częstości przyzwolenia i wzrost postaw ambiwalentnych wpłynęły zapewne w znacznym stopniu niepokoje i obawy związane z falą strajków, jakie miały miejsce wiosną, oraz intensywniejsze w tym czasie oddziaływanie propagandowe. Niemniej jednak symptomatyczne jest, że w tym samym okresie nie zwiększyło się, a nawet minimalnie zmalało, grono jednoznacznie potępiających działalność podziemia.

#### 4. Stosunek społeczeństwa do nielegalnej opozycji (lipiec '85 - styczeń '89)

Stopień społecznej aprobaty opozycji ustalano na podstawie odpowiedzi na pytanie: "Czy jej działalność dobrze służy społeczeństwu i jest zgodna z jego interesami?" Oceny twierdzące uznano za aprobatę, przeczące za dezaprobatę (tab.7).

Od lipca '85 do maja '88 za zgodną z interesami społeczeństwa działalność opozycji uznawała średnio 1/4 badanych, choć pod koniec '86 i '87 aprobaty była najniższa - w granicach 16%. W tym samym czasie 40-30% ogółu badanych działalność jej określało jako niezgodną z interesami społeczeństwa. Pozostali - 40-30% uchylali się od wyrażenia jednoznacznych ocen.

Tabela 7

w procentach

| Ocena działalności opozycji               | Respondenci według terminów badań |            |          |           |           |          |          |         |            |          |         |
|---|-----------------------------------|------------|----------|-----------|-----------|----------|----------|---------|------------|----------|---------|
|   | VI<br>85                          | XIII<br>85 | VI<br>86 | XII<br>86 | VII<br>87 | XI<br>87 | II<br>88 | V<br>88 | VIII<br>88 | XI<br>88 | I<br>89 |
| Zgodna z interesami społeczeń-<br>stwa    | 20,4                              | 20,5       | 19,3     | 15,8      | 18,3      | 16,3     | 21,4     | 21,8    | 26,2       | 37,1     | 45,9    |
| Niezgodna z interesami spo-<br>łeczeństwa | 40,9                              | 45,7       | 43,5     | 48,9      | 41,4      | 45,0     | 38,7     | 42,3    | 37,5       | 31,8     | 21,2    |

Początkiem zasadniczych przewartościowań stosunku do opozycji wydaje się być okres strajków sierpniowych. Od tego momentu wzrasta społeczna aprobata, maleje zaś dezaprobata działań opozycji w Polsce. W styczniu '89 aprobujących jest prawie 46%, przeciwników jedynie 21%, nadal jednak około 1/3 zachowuje dystans wobec ocen w tej kwestii. Mimo to widać wyraźnie, że grono sympatyków opozycji zaczyna przeważać nad przeciwnikami.

5. Opinia społeczna dotycząca reaktywowania  
NSZZ "Solidarność"

Hasło zawarcia paktu antykryzysowego, wysunięte w lutym 1988 roku, stanowiło początek drogi do pluralizmu politycznego w Polsce. Inaczej niż dotychczas zaczęto patrzeć na ugrupowania opozycyjne. Po strajkach majowych i sierpniowych w 1988 r., przebiegających głównie pod hasłem: "Nie ma wolności bez <<Solidarności>>", podjeliśmy próbę ustalenia stopnia społecznej aprobaty dla tego postulatu, możliwości jego realizacji oraz wpływu, jaki mogłaby mieć legalna działalność "Solidarności" na sytuację kraju (tab.8-11).

Tabela 8

|  |      | w procentach  |  |
|--|------|---|--|
| Czy słuszny jest postulat strajkujących o przywrócenie legalnej działalności "Solidarności"? |      | Czy jest możliwy do zrealizowania postulat strajkujących o przywrócenie legalnej działalności "Solidarności"? |  |
| VIII '88   |      |   |  |
| Zdecydowanie tak   | 16,5 | 11,7  |  |
| Raczej tak   | 19,3 | 17,3  |  |
| Raczej nie   | 20,9 | 27,4  |  |
| Zdecydowanie nie   | 21,7 | 19,5  |  |
| Brak zdania  | 21,5 | 23,9  |  |

Tabela 9

w procentach

| Czy jest Pan/i/ za ponownym zalegalizowaniem "Solidarności"? | w procentach |       |
|--|--------------|-------|
|  | IX '88       | I '89 |
| Zdecydowanie tak   | 17,4         | 32,3  |
| Raczej tak   | 32,4         | 37,7  |
| Raczej nie   | 15,7         | 8,5   |
| Zdecydowanie nie   | 11,8         | 3,9   |
| Brak zdania  | 22,6         | 17,5  |

Tabela 10

w procentach

| Przywrócenie legalnej działalności lub zwycięstwo w wyborach "Solidarności" przyniesie Polsce: | Opinie o legalizacji |       |        | Opinie o zwycięstwie w wyborach |
|--|----------------------|-------|--------|---------------------------------|
|  | XI '88               | I '89 | IV '89 | VI '89                          |
| same korzyści  | 4,9                  | 9,5   | 12,7   | 13,7                            |
| więcej korzyści niż strat  | 23,6                 | 38,1  | 40,5   | 36,1                            |
| tylko same korzyści co strat   | 17,1                 | 13,3  | 15,4   | 10,4                            |
| więcej strat niż korzyści  | 16,9                 | 6,5   | 3,3    | 2,9                             |
| samo straty  | 4,8                  | 0,7   | 0,3    | 0,2                             |
| Brak zdania  | 32,7                 | 31,6  | 27,4   | 36,6                            |

Tabela 11

w procentach

| Czy "Solidarność" ma obecnie w społeczeństwie: | I 89 |
|--|------|
| dużo więcej zwolenników niż przeciwników       | 28,5 |
| trochę więcej zwolenników niż przeciwników     | 25,5 |
| tyle samo zwolenników co przeciwników          | 23,2 |
| trochę więcej przeciwników niż zwolenników     | 7,3  |
| dużo więcej przeciwników niż zwolenników       | 1,6  |
| Brak zdania                                    | 13,9 |

We wrześniu 88 prawie połowa (49,8%) ankietowanych była za ponownym zalegalizowaniem "Solidarności", w styczniu 89 było ich już 70%, przeciw opowiadało się odpowiednio 27,5 i 12,4%. Także w styczniu 89 jedynie 8,9% uważało, że organizacja ta ma w społeczeństwie więcej przeciwników niż zwolenników. Systematycznie rosła liczba przekonanych, że powrót "Solidarności" przyniesie Polsce więcej korzyści niż strat, zmniejszyła się natomiast liczba przewidujących odwrotny skutek. Dane te pokazują jednoznacznie, że opinia społeczna powszechnie optowała za reaktywowaniem związku zawodowego NSZZ "Solidarność", a jego ponowna legalizacja w kwietniu 89 spełniła społeczne oczekiwania.

#### 6. Stosunek do "Solidarności" zalegalizowanej w 1989 roku oraz do Lecha Wałęsy

Od marca 89 pytaliśmy osobno o stosunek społeczeństwa do NSZZ "Solidarność" oraz do przeciwników ustroju - socjalizmu i PZPR, nie zaś - jak poprzednio - tylko o stosunek do opozycji.

Za zgodną z interesami społeczeństwa jej działalność uznawało - w zależności od momentu badania (marzec-lipiec 89; tab.12) - od 70 do 78% ogółu ankietowanych, odmiennego zdania

Tabela 12

w procentach

| Ocena działalności<br>NSZZ "Solidarność" | Respondenci według terminów badań |       |      |       |        |
|--|-----------------------------------|-------|------|-------|--------|
|  | III'89                            | IV'89 | V'89 | VI'89 | VII'89 |
| Zgodna z interesami<br>społeczeństwa     | 69,9                              | 74,4  | 70,8 | 78,4  | 74,3   |
| Niezgodna z interesami<br>społeczeństwa  | 13,0                              | 7,6   | 10,3 | 7,2   | 9,8    |

było 13-7%. W świetle tych danych "Solidarność" stała się drugą obok Kościoła siłą społeczną w Polsce cieszącą się tak powszechną aprobatą. Inne instytucje i ugrupowania mają jej znacznie mniej. W lipcu'89 działalność PZPR pozytywnie oceniało jedynie 18%, negatywnie zaś 46% ogółu badanych, SD odpowiednio: 38, 28%, ZSL - 37, 32%.

Zasadnicze przewartościowania w społecznej świadomości dokonały się także w ocenie działalności lidera "Solidarności" Lecha Wałęsy (tab.13).

Od listopada'87 do lipca'89 grono uznających jego działalność za zgodną z interesem społecznym wzrosło z 18,5 do 83%, za niezgodną-zmalało z 43 do 7%. Podobnie, jak w przypadku opinii o opozycji, największy wzrost aprobaty nastąpił po zakończeniu strajków w sierpniu 1988 roku (tab.14).

#### 7. Stosunek do działalności przeciwników ustroju

Akceptację działalności przeciwników ustroju, socjalizmu, PZPR, zarówno w marcu, jak i lipcu'89, deklarowało około 20% ogółu badanych; do 15% zmalała ona w czasie kampanii wyborczej do Sejmu i Senatu. Natomiast wyraźnie, z 48 do 37, zmniejszył się odsetek osób uważających tę działalność za niezgodną z interesem społecznym. Liczna, bo 35-43% grupa badanych powstrzymuje się od jednoznacznego stanowiska w tej sprawie. Bardzo zbliżone rozkłady ocen otrzymano w maju'89 w odniesieniu do działalności "Solidarności Walczącej" (tab.15).

Tabela 13

w procentach

| Ocena działalności Lecha Wałęsy      | Respondenci według terminów badań |           |          |             |           |          |            |           |          |           |            |
|--------------------------------------|-----------------------------------|-----------|----------|-------------|-----------|----------|------------|-----------|----------|-----------|------------|
|                                      | XI<br>-87                         | II<br>-88 | V<br>-88 | VIII<br>-88 | XI<br>-89 | I<br>-89 | III<br>-89 | IV<br>-89 | V<br>-89 | VI<br>-89 | VII<br>-89 |
| Zgodna z interesami społeczeństwa    | 18,5                              | 24,1      | 23,8     | 25,7        | 44,8      | 65,6     | 79,2       | 81,9      | 83,0     | 85,8      | 83,3       |
| Niezgodna z interesami społeczeństwa | 43,4                              | 40,7      | 43,2     | 44,7        | 31,5      | 13,3     | 7,1        | 5,5       | 7,1      | 5,6       | 7,0        |

Tabela 14 w procentach

| Osoby            | Deklarowany stosunek według terminów badań |         |         |        |         |        |        |       |          |        |       |         |       |         |
|------------------|--|---------|---------|--------|---------|--------|--------|-------|----------|--------|-------|---------|-------|---------|
|                  | XII -85                                    | VII -86 | XII -86 | IV -87 | VII -87 | XI -87 | II -88 | V -88 | VIII -88 | XI -88 | I -89 | III -89 | V -89 | VII -89 |
|                  | SYMPATIA                                   |         |         |        |         |        |        |       |          |        |       |         |       |         |
| L. Wałęsa        | 44,8                                       | 34,9    | 31,6    | 38,6   | 24,2    | 20,4   | 25,7   | 22,6  | 23,2     | 37,6   | 58,6  | 66,1    | 74,1  | 76,9    |
| Z. Bujak         | -  | -       | -       | -      | -       | -      | -      | -     | -        | -      | -     | -       | 22,2  | 24,8    |
| B. Geremek       | -  | -       | -       | -      | -       | -      | -      | -     | -        | -      | -     | -       | 30,4  | 48,1    |
| J. Kuroń         | -  | -       | -       | -      | -       | -      | -      | -     | -        | 9,4    | 9,0   | -       | 18,1  | 25,3    |
| A. Michnik       | -  | -       | -       | -      | -       | -      | -      | -     | -        | 10,1   | 8,5   | -       | 19,6  | 30,5    |
| J. Onyszkiewicz  | -  | -       | -       | -      | -       | -      | -      | -     | -        | 11,3   | 10,4  | 28,7    | 29,0  | 36,4    |
| A. Stelmachowski | -  | -       | -       | -      | -       | -      | -      | -     | -        | 8,2    | 7,6   | -       | 11,2  | 35,4    |
|                  | BRAK SYMPATII                              |         |         |        |         |        |        |       |          |        |       |         |       |         |
| L. Wałęsa        | 41,6                                       | 45,2    | 42,2    | 32,3   | 29,0    | 36,0   | 30,7   | 35,9  | 38,2     | 31,4   | 13,1  | 10,2    | 7,3   | 6,7     |
| Z. Bujak         | -  | -       | -       | -      | -       | -      | -      | -     | -        | -      | -     | -       | 16,3  | 15,3    |
| B. Geremek       | -  | -       | -       | -      | -       | -      | -      | -     | -        | -      | -     | -       | 7,6   | 6,2     |
| J. Kuroń         | -  | -       | -       | -      | -       | -      | -      | -     | -        | 38,6   | 24,1  | -       | 19,4  | 21,3    |
| A. Michnik       | -  | -       | -       | -      | -       | -      | -      | -     | -        | 27,3   | 16,9  | -       | 11,8  | 14,4    |
| J. Onyszkiewicz  | -  | -       | -       | -      | -       | -      | -      | -     | -        | 16,5   | 11,6  | 9,8     | 10,4  | 8,4     |
| A. Stelmachowski | -  | -       | -       | -      | -       | -      | -      | -     | -        | 3,3    | 3,5   | -       | 3,1   | 6,9     |

Tabela 15

w procentach

| Ocena działalności przeciwników ustroju, socjalizmu | Respondenci według terminów badań |           |          |           |            |
|---|-----------------------------------|-----------|----------|-----------|------------|
|   | III<br>'89                        | IV<br>'89 | V<br>'89 | VI<br>'89 | VII<br>'89 |
| Zgodna z interesami społeczeństwa                   | 19,9                              | 16,1      | 14,9     | 20,0      | 20,4       |
| Niezgodna z interesami społeczeństwa                | 48,4                              | 44,7      | 50,3     | 45,7      | 36,9       |

#### 8. Od pluralizmu politycznego do dominacji zwolenników "Solidarności"

Zaprezentowane w opracowaniu dane wydają się w sposób dość jednoznaczny ilustrować przewartościowania polityczne, jakie zachodziły w świadomości polskiego społeczeństwa od lipca '85 do lipca '89. Społeczeństwo w tym okresie stanowiło bardzo zróżnicowaną politycznie zbiorowość, z wyraźnym udziałem zorientowanych centrystycznie. Miarą tego jest stosunek do dwóch przeciwstawnych sobie formacji politycznych. Z jednej strony licząca się grupa mniejszości aprobującej działalność opozycji (oscylująca wokół 20%), z drugiej znaczący odłam aprobujących działalność PZPR, który jednak nigdy nie stanowił kwalifikowanej większości. W efekcie procesów politycznych lat 1987-1989, rozpoczętych ogłoszeniem założeń operacji cenowo-dochodowej II etapu reformy gospodarczej, liczebność grupy udzielającej poparcia PZPR systematycznie - poza momentem powołania rządu Rakowskiego - malała, by spaść do poziomu około 20%. Równoległy do tego spadek poziomu aprobaty rządu był - jeśli pominąć miesiące upadków kolejnych gabinetów - mniej gwałtowny. Przez pewien okres odpływowi zwolenników PZPR i jej rządu nie towarzyszył wzrost notowań opozycji i "Solidarności", uosabianej przez Wałęsę. Proces ten rozpoczął się dopiero w jesieni '88, aby doprowadzić do wyraźnej dominacji już w styczniu '89. Zauważyć tu trzeba wszakże, że aprobata ta jest znacznie częstsza w odniesieniu do działań

Ważęsy niż NSZZ "Solidarność". Wyższy poziom aprobaty do szefów niż do kierowanych przez nich instytucji czy organizacji jest w Polsce w ostatnich latach prawie regułą.

Zmianę społecznych identyfikacji politycznych szczegółowo prezentuje łączne rozpatrzenie ocen stosunku badanych do działalności rządu i opozycji (tab.16 i 17).

Tabela 16

| Stosunek do rządu i opozycji                                   | w procentach |        |       |       |      |         |       |      |
|--|--------------|--------|-------|-------|------|---------|-------|------|
|  | XII`85       | XII`86 | XI`87 | II`88 | V`88 | VIII`88 | XI`88 | I`89 |
| Aprobata działalności rządu, dezaprobata działalności opozycji | 42,3         | 38,9   | 32,5  | 23,8  | 28,1 | 16,1    | 27,4  | 12,9 |
| Aprobata działalności opozycji, dezaprobata działalności rządu | 5,8          | 4,8    | 5,7   | 11,8  | 12,6 | 17,5    | 9,2   | 16,1 |
| Aprobata działalności rządu i opozycji                         | 12,8         | 9,7    | 9,0   | 7,9   | 7,5  | 6,6     | 23,5  | 26,7 |
| Dezaprobata działalności rządu i opozycji                      | 12,0         | 6,7    | 9,8   | 11,4  | 11,0 | 18,7    | 3,1   | 7,0  |
| Brak zdania przynajmniej o jednej ze stron                     | 27,0         | 39,0   | 43,0  | 45,1  | 40,8 | 41,1    | 36,8  | 37,3 |

Mimo wyraźnej ujemnej zależności między aprobatą rządu a aprobatą opozycji, nie zawsze pozytywny stosunek do drugiej oznaczał i oznacza odrzucenie pierwszej. Pod koniec`85 tych, którzy mieli dobre zdanie o działalności rządu, złe zaś o działaniu opozycji, było około 42%; w styczniu`89 było ich już jedynie 13%. Gdy na arenę polityczną powróciła "Solidarność", odsetek ten zmniejszył się w lipcu`89 do 3. W tym samym czasie z 6 do 34 wzrósł odsetek tych, którzy aprobując działalność opozycji ("Solidarności") równocześnie wyrażali dezaprobatę dla działań rządu. Po wyborach znika występująca przez pierwsze miesiące dominacja aprobaty dla rządu współwystępująca z akceptacją opozycji czy "Solidarności". Ponadto

Tabela 17

| Stosunek do rządu<br>i "Solidarności"   | w procentach |       |      |       |        |
|---|--------------|-------|------|-------|--------|
|   | III'89       | IV'89 | V'89 | VI'89 | VII'89 |
| Aprobata działal-<br>ności rządu,<br>dezaprobatą dzia-<br>łalności "Solidarności" | 7,9          | 4,4   | 6,5  | 4,1   | 3,1    |
| Aprobata działa-<br>lności "Solidarności",<br>dezaprobatą działa-<br>lności rządu | 24,3         | 21,8  | 21,1 | 33,9  | 34,4   |
| Aprobata działalno-<br>ści rządu i "Solidarności"                                 | 37,9         | 43,4  | 42,2 | 35,8  | 26,8   |
| Dezaprobatą dzia-<br>łalności rządu i "Solidarności"                              | 3,7          | 2,8   | 2,9  | 2,5   | 5,9    |
| Brak zdania przynaj-<br>mniej o jednej ze<br>stron                                | 26,2         | 27,5  | 27,3 | 23,7  | 29,8   |

zmienia się stosunek do roli tej ostatniej w sprawowaniu władzy państwowej. O ile jeszcze tuż po zakończeniu obrad "okrągłego stołu" wśród badanych przeważał pogląd o opozycji jako instrumencie kontroli rządu reprezentowanego przez PZPR (43,4%), to po wyborach zaczął on wyraźnie ewoluować w kierunku solidarnościowej alternatywy takiego rządu (34,4%). Utrzymuje się też, znaczna w okresie przed i po wyborach, przewaga respondentów opowiadających się za dominacją "Solidarności" w Parlamencie. W lipcu'89 na pytanie: "Gdyby w najbliższą niedzielę odbywały się całkowicie wolne wybory do Sejmu i Senatu, to na kogo by Pan/i/ głosował/a/?" - 77% badanych stwierdziło, że na "Solidarność", 22% - że na PZPR.